

7) Odgovara li stvarnosti sve što o Rufinu »Lupetini« tvrde redovna mu braća Sbaraglia i Papini, tada mi mjesto da po tom »lupetini« lupamo, moramo ga uvrstiti među najznamenitije Hrvate, od kojih Istranin prof. Milković ispade otkad je on ipak našao »ujca«, ako sam pravo čitao, koji bi ga bio uveo »u slobodniju vjeru i crkvu«, à la Matija Vlačić-Franković, preteča njemačke antidemokracije i rasizma.

Pravo lice svetaca.

Uz knjigu W. Schamoni: „Das wahre Gesicht der Heiligen“.*

I. P. Bock, D. I.

Radi se ovdje o posve novom i veoma zanimljivom djelu moderne hagiografije, koje je pisca stajalo silnog truda, mnogo putovanja i istraživanja u raznim arhivima i pinakotekama. Nema tu iscrpljivog prikaza svih poznatih svetaca. Pisac je kronološkim redom obradio samo 116 svetih ličnosti iz raznih naroda i staleža. On svuda na kratak i zbijen životopis nanizuje po jednu ili više slika, odnosno mrtvačkih maski opisanih svetaca i svetica. I kako je već u natpisu svoje knjige natuknuo, više mu je stalo do istinitog prikaza »pravog lica« pojedinih ugodnika Božjih, nego do subjektivnog umjetničkog ideala, koji često ne mari za historijsku istinu.

1. Iza svetačkoga kalendara slijedi mjesto predgovora jezgrovita uputa o svecima, svetosti i proglašenju svetim, napose o presvetom Bogu i o sjedinjenju s Bogom kao biti i jezgri stvorene svetosti. Dalje u najvažnijem poglavlju o pravom licu svetaca autor veli o svrsi svoje knjige (str. XXXIII.): »Ova knjiga hoće da ovjervljene slike svetaca podastere našoj kontemplaciji. Tvorci su gotovo svih ovdje prikaznih slika naumili i u službi realnosti trudili se, da stalno uhvate lice ovih vanrednih ljudi, i da ga reproduciraju za svoje prijatelje i vršnjake kao i za veliku zajednicu vjernika. To je pak zbiljsko snimanje pravog lica svetaca također svrha ove knjige: Prava slika! Trebalo je pronaći prave slike svakog sveca. I mogli smo naći brojne dokumentarne slike, koje potvrđuju riječ: Sveci su ljudi iz tijela i krvi; neki su upravo nalik na znance, s kojima smo se češće sastajali.«

2. Pisac iza toga gorko žali, što se prvobitni ljudski lik svetaca silno iznakazio i patvorio u potonjim prikazima, osobito za posljednjih 50 do 80 godina. Za neke »tvorničare« slikâ mnogi sveci nisu dosta lijepi bili; za druge su bili premalo slatki. Prije su stručnjaci pojedine slike napose za se stvarali te nisu štedjeli truda, da bi se

* Vel. osmina XLVIII+288 str., naklada Jakoba Hegnera, Leipzig 1938.

slika doista složila sa svojim predmetom ili uzorom. Ali za netom minulih desetljeća moderna je tehnika tiskanja slika pronašla ogromne mogućnosti reproduciranja. A to je na žalost veoma neprijedilo nakaze i sentimentalno prikazanje u tisku i u gipsu i tako patvorila istinitu sliku svetaca u mašti općinstva.

3. Iza ovih načelnih izvoda autor nas upućuje u svoju praksu kod sastavljanja svoga djela. O svecima prvog tisućljeća uvrstio je u knjigu sve portrete, od kojih je mogao dobiti snimak. S njime možemo i mi konstatirati, da su i mnoge autentične slike iz ove periode do nas doprle, osobito, ako ovamo ubrojimo i slike onih svetaca, kojima se iskazuje samo lokalni kult i koji se po modernom shvaćanju uvršćuju u broj blaženika. Dostojne su uzor-slike uz novčane istiske svete Jelene i sv. Pulherije tri mozaične slike kapađočkih Otaca sv. Bazilija, Grgura Nazijanskog i Grgura Nisenskog. Iza njih dolaze savremeni mozaik sv. Ambrozija i četiri veoma uspjele slike sv. Ivana Krizostoma i t. d. Spomenimo ovdje još fresko-slike svetih Ćirila i Metoda u rimskoj crkvi sv. Klementa (str. 36.).

Za drugo tisućljeće nastojao je pisac, da o svakom kanoniziranom svecu dobije autentičnu sliku, mimoišavši snimke nekanoniziranih osoba. O svecima srednjeg vijeka dodao je i takve slike, koje nisu portreti u strogom smislu, ali ipak pretpostavljaju, da je slikar upoznao i htio snimiti pravi lik svečev.

Najviše se trudio oko sabiranja pravih portreta modernih svetaca. Žali što poradi građanskog rata nije mogao poblize proputovati Španjolsku, da se okoristi njezinim hagiografskim blagom, koje je sad pod vandalskim boljševizmom gotovo sasvim propalo.

4. O svrsi svojoj pisac se (str. XXXV.) još jasnije izražuje: »Knjiga hoće da prikaže pravo lice svetaca. Tko ovdje traži subjektivna remekdjela slikarskih umjetnika bez obzira na objektivnu pojavu svetaca, razočarat će se kod mnogih slika. Jer im tvorci često nisu bili umjetnici, nego dobri zanačije i diletanti, koji su se vjerno trsili oko toga, da nam prikažu pravi vanjski lik svetaca. Kod procjenjivanja ovih slika mjerodavno odlučuje volja samih slikara, da istinu govore u svim svojim prikazima... Zanačija hoće da razumije i prikaže zbiljsku realnost. Ne misli na kakve preradbe i preobraženja. Ne slika sebe, kad portretira svece, nego pokazuje, što vidi. Šteta je, što ne vidi mnogo, što često vidi samo vanjski lik, a ne zna nutrinju prosuditi (intus-legere), kao što umjetnik umije mnogo više razabrati iz vanjske pojave i u svom prikazu razotkriva sakrivenu zbilju. Ovdje vidimo granice dobrih zanačija. Malo nam daju. Ali što nam daju, to se slaže s istinom.

Umjetnik nasuprot ne zadovoljava se time, što nam priprosto prikazuje pojavu te nas iz daleka upućuje na nutarnju sakrivenu zbilju. On osim toga kuša, da svojim vanrednim umijećem prodre do shvaćanja nutarnje zbilje i da je razotkrije kod prikazivanja njezine pojave. Tim posebnim umijećem umjetnik donekle sili po-

smatrača slike, da i ovaj poput njega shvati prikazanog sveca, i to možda veoma subjektivno. Dok se zanačija trsi, da nam u priprostonom govoru prikaže stvarni snimak, umjetnik biranim govorom podaje nam zajedno sa stvarju i svoj lični komentar.

Stvaralačko je djelo umjetnikovo često dodatak ili parergon. On može nešto dodati, čega nema u tolikoj mjeri, a može i svijesno ili nesvijesno nešto izostaviti, što se manje slaže s njegovim shvaćanjem. I o njemu kao čovjeku vrijedi: »Quidquid recipitur, per modum recipientis recipitur«. Dapače, i drugi se skolastični aksiom ovdje potvrđuje: »Anima quodammodo fit omnia«.

5. Najbolji će portret svečev tada nastati, kad je njezin slikar u duhovnom srodstvu sa svecem. Bez toga umjetnik nema uopće organa, da pravo shvati sveca, čija će mu bit ostati nepoznata. Stoga kod posmatranja portreta ne smijemo zaboraviti taj subjektivni momenat. I makar se radilo o slici, koja nije strogo umjetnička, ako joj je zanatski slikar religiozan čovjek, moći će još bolje shvatiti pravu bit i jezgru one vanredne ličnosti, koju skromna njegova slika prikazuje.

Povijest umjetnosti i umjetnikâ dokazuje, da se ovdje ne radi o apriorističkim konstrukcijama. Stoga n. pr. grčki umjetnici nisu skloni bili portretima, jer su u svojim herojskim slikama voljeli prikazati ideal ljudski nego konkretnu pojavu. Stoga su i u srednjem vijeku toliko držali do universalnosti te su se jedva obzirali na individualnu pojavu i prema tomu barem u Italiji, u doba renesanse i baroka, dosta nepovoljno sudili o portretu. Zar portret može uopće biti djelo umjetnosti? Prikazanje konkretne, individualne pojave nužno je ograničeno, i tako se ideja i ideal obrezuju. Michelangelo nije volio slikati portrete, jer se po riječima Vasarijevim opirao tomu, da živo biće prikaže slično, ako nije bilo beskrajne ljepote. Carducho veli u svojim razgovorima o slikarstvu: »Nijedan veliki i vanredni slikar nije nikad (po svom glavnom zanimanju) bio slikar portreta. Jer takov će popravljati narav razumom i naučenom navikom. Ali kod portretiranja treba da se on podredi modelu, kakovgod bio, dobar ili loš, i da se odreče svoje uvidavnosti i slobodnog izbora... U Firenci ogradili su se protiv toga, da slobodno stvarajući umjetnik, ovaj svećenik ideala, ima plaćati obrtni porez, i držali su nasuprot za nešto što se samo sobom razumije, da portretni slikar, ovaj prozaični sluga realnosti, plaća taj porez poput svakog drugog zanačije. Lomazzo u svom traktatu o slikarstvu zahtijeva, da slikar ima u portretu vazda izobraziti dostojanstvo i veličinu ljudsku, i da mu treba zabašuriti ili odstraniti prirodne nesavršenosti, kako su to činili stari umjetnici. Isto preporučuje i Lorenzo Bernini, universalni genij baroka.

6. Takvi sudovi dobro osvjetljaju razne probleme o portretu. Autor nas ipak odvraća od toga, da bismo se kod prosuđivanja svećakih portreta odviše dali voditi od tih načela. Jer upravo renesanski veliki umjetnici nisu mogli ignorirati oduhovljenu ljepotu

pravih svetaca. Ta, zar nije baš živa pojava takvih svetaca na njih morala djelovati kao prava objava idealnog čovjeka, i to također u njihovu smislu?

I ovu okolnost treba ovdje uvažiti, da su sveci bili portretirani većinom preko i protiv svoje želje i da nisu nipošto htjeli, da bi se svetijim pričinili, nego su doista bili.

Idealistično je shvaćanje portreta u opreci s općenitijim shvaćanjem, koje traži vjeran snimak i pravu sliku ličnosti svetaca. Pa i pravi korijen portretu treba nam tražiti u želji rodaka i prijatelja, kako bi stalno uhvatili i zadržali u slici one, kojih vanjska pojava iščezava po smrti. Portret istina ne prikazuje tragove posljednje bolesti, ali da bude doista portret, naravna težnja za idealizovanjem mora se ograničiti.

7. U opreci sa grčkom umjetnosti bizantinska se odlikuje izrazitim realističkim smjerom, koji traži istinit portret. Nizovi biskupskih portreta u stolnim crkvama i biskupskim dvorovima jamačno su težili za tim, da zorno dokažu apostolsko nasljedstvo onoga biskupa, čiji je portret zaglavak te serije slika. Htjeli su na platnu zadržati osobni karakter svakog biskupa, iako je brzo došlo do generaliziranja tipova. Bezimena biografi svetog Pankracija veli: »Dao sam naslikati lične crte svoga gospodara, i kad promatram te časne crte na slici, čini mi se, kao da smo jedan drugomu nazočni.« Sv. Krizostom u Panegiriku u čast sv. Meletija, antiohijskog biskupa, ističe, kako su žitelji toga grada voljeli djeci svojoj nadjenuti ime »Meletije«, kako su uresili zidove svojih kuća freskoslikom Meletijevom. Od sabornih biskupa tražili su iza kalcedonskog koncila vjerne slike njihove, da naime »gledaju tjelesni njihov lik«. »Ikona« je prvobitno ime za portret. I slike kršćanskih istočnih careva bili su portreti.

Na zapadu je iza germanske seobe naroda umjetnost portretiranja gotovo posve propala. Na istoku je ta antika još dalje cvala sve do haranja islama i do ikonoklastičkih bojeva. To će dvostruko progonstvo biti razlog, zašto nam se iz onog vremena nije nijedan portret svetaca sačuvao osim nekih moneta s glavom sv. carice Jelene i sv. Pulkerije. Na potonjim spomenicima nalazimo vjerno stilizirane slike, koje su tako individualno izražene, te nisu više puki tipovi. Kod sv. Krizostoma n. pr. imamo više portreta, koji su među sobom tako slični jedan drugomu i tako stalno nose jedno isto osobno lice, te se to ne može drukčije protumačiti, osim tom pretpostavkom, što sve ove slike potječu od prvobitne prave slike svečeve.

U bizantinskim crkvenim gradevinama razvilo se stalno pravilo, po kojemu su se svi zidovi i svodovi uresili svetim slikama prema nekoj tajinstvenoj simbolici. U prezbiteriju okolo oltara redovito se nanizale slike odličnih biskupa, osobito onih velikih liturga, koji su najviše utjecali na istočnu liturgiju. I kod ovih slika vlada tolika sličnost, te i ovdje moramo pomisliti na prave portrete. Da

se to strogo dokaže, trebalo bi još bolje istraživati bogati rukopisni materijal, urešen mnogim slikama.

8. Što se tiče novog vremena, autor misli, da je u svojim »Bilješkama« (str. 273—288) toliko obilje primjera sabrao, te se usuduje tvrditi: »Gdjegod je svetac mogao biti portretiran, nije nikako vjerojatno, da ne bi to učinili. On to osvjetljuje dvostrukim primjerom, gdje nisu imali autentične slike. »Kad je franjevački misionar, sv. Franjo Solano (1549.—1610.) umro u Limi, potkralj je peruanski tako silno žalio, što se nije mogla dobiti nijedna slika svečeva, te je dao prve noći iza ukopa tajno iskopati i naslikati lice svečeva. A sv. Petar Klaver (1581.—1654.) Isusovac u Kartageni u Kolumbiji, bio je za posljednjih sati svoga života u ekstazi. I položili su ga na smrtnoj postelji tako, kako su to naglo pozvani slikari zaželjeli.«

U zbirki Schamonijevoj nalaze i slike najmodernijih svetaca, što ih je Pijo XI. kanonizirao, i mnogi drugi lijepi snimci, koji su katoličkom općinstvu dosada slabo poznati bili. Krasni su n. pr. kipić sv. kralja Ljudevita, slike sv. Kažimira, sv. Franje Paulskoga, sv. Katarine Bolonjske, sv. Tome More, »starog daka« Ignacija i kipić istoga sveca iz al Gesua, vanredno mili lik sv. Stanislava Kostke, slike mladoga Karla Boromea, sv. Filipa Neri-a, sv. Marije Magdalene de Pazzi, sv. Jozafata Kunčevića, sv. Isaka Jogues-a, sv. Lucije Filipini, sv. Terezije Margarite Redi, sv. Ivke Antide Thouret, i t. d.

Pisac priznaje da kod nekih modernih svetaca nije mogao dosada dobiti portreta. Ali se nada, da će baš njegova zbirka dati povod, te će se još više ići u trag takvim slikama iz srednjeg i modernog vremena, ako se u tu svrhu pretraže i svete knjige, svete posude, crkveni sagovi, fresko-slikarije i slike na staklu, te sveti kipovi u crkvama i na grobnim spomenicima. Pisac daje još neke upute, kako bi se moglo ovdje doći do novih otkrića i hvali uzorne publikacije »Instituta za kulturnu i universalnu povijest o razvoju ljudske slike« (XLIII.).

9. Posljednje strane svoje učene rasprave posvećuje on »posljednjem licu« ili mrtvačkoj maski, koja se danas u umjetničkim krugovima sve više uvažuje, ne samo kao sredstvo do svrhe, nego kao pravi portret i ogledalo čovječje u najodlučnijem i najbitnijem času života. Možemo reći: Mrtvačka maska, koja fiksira lice pokojnikovo, može, ali ne mora biti izraz onoga, što je čovjek pred Bogom ili što je bio. Kod svetačkih maski ne treba nam se bojati, da ne bismo krivo protumačili mir, koji odsijeva s njihova lica. Liječnik često može iz mrtvačke maske razabrati, koja je bolest prouzročila smrt takva čovjeka. U smrti duša se rastaje ne samo s tijelom, nego i s čitavim svijetom. Mrtvačka maska idealnim načinom rješava jedan od mnogih problema, što ih zadaje portret. Ovaj ima čovjeka prikazati onako, kako jest. Ali je život čovječji in fieri, nastaje i mijenja se, dok se razvija. I lice je nestalno ogle-

dale duševnih čina, ganuća i raspoloženja. Slika može samo jedan momenat u tom razvitku života fiksirati. Ali umjetničko djelo ima nam više dati nego odsjek jednog časka. Treba da fiksira stanje života, raspoloženje, način konkretne ličnosti, ono, što ostaje i što se krije na temelju svake promjene. Ali se to može prikazati samo u jednom određenom časku. A mrtvačka maska ne fiksira lice kojega god čovjeka u kojem god časku, već u odlučnom času hoće da zadrži lice ovog ili onog usnulog čovjeka u položaju gdje leži. Ako se maska drži uspravno, griješi se protiv istine, a još više griješi se, ako se nastoji iz maske napraviti poprsje. Tako sudi autor. Ali ako se napravi poprsje svečavo ne samo iz maske, nego se umjetnik ujedno okoristi i drugim podacima, autentičnim slikama i poznatim osebinama lica svečeva, kao što se to učinilo kod poprsja sv. Ignacija Lojolskoga, ne možemo, čini mi se, tvrditi, da se što radilo protiv historijske istine.

Pisac priznaje i žali pri koncu, što je njegov rad nepotpun i donekle nedotjeran. Ali nije htio da odgodi izdanje svoje ad Kalendaras graecas.

10. Trebalo bi nam sada još uvažiti sam tekst ovih raznih životopisa. Ali se moram zadovoljiti kratkim bilješkama. Taj tekst obično obuhvaća samo jednu ili dvije-tri strane kod pojedinih slika; ali nam u zbijenoj jezgrovitosti prikazuje značajne crte i doživljaje svakog u ovu legendu uvrštenog ugodnika Božjega. Pisac se, što se tiče historijske kritike, drži zlatne sredine između ubitačne hiperkritike i prevelike lakovjernosti, i uopće odlikuje se svuda katoličkim ili crkvenim osjećajem. To se jasno vidi n. pr. kod opisivanja djelatnosti sv. Ivana Eudes-a i zatorne hereze jansenističke. Djelo nosi na čelu »Imprimatur« paderbornskog Ordinarijata i zgodno je dedikirano »Mariae, semper Virgini, Matri Dei ac hominum, Reginae Sanctorum omnium«.

Lijepo opremljeni spis svake je preporuke vrijedan.

Aktualna pitanja s područja psihologije i filozofije religije

Kritični zbirni referat

Dr. Vilim Keilbach

Ugodna mi je dužnost da na ovom mjestu referiram o čitavom nizu vrijednih naučnih rasprava iz filozofije i psihologije religije. Rasprave o kojima će biti govor izašle su u kolekciji »Abhandlungen zur Philosophie und Psychologie der Religion«, koju izdaje G. Wunderle, profesor apologetike i poredbene religijske znanosti